

»Premalo ljudi se je vprašalo, kaj govorijo, zakaj govorijo.«

Pogovor z avtorjem internetne intervencije ZLOvenija

Abstract

“Not Many People Were Asking Themselves, What They Are Saying and Why.”

An Interview with the Author of Web Intervention ZLOvenija

The interview is the first systematic and in-depth presentation of an online intervention called “ZLOvenija” (“EVILenia”) through the perspective of its creator, who used social media to demonstrate the unacceptable hate toward migrants crossing Slovenian borders. The focus is placed on the three main questions: 1. What were the motives for the creation of such a portal, what formats were used and what was its main goal? 2. What were the reactions of different publics and what practices were dominant among the users (so-called inhabitants) of “ZLOvenija”? 3. What kind of transformations did the portal experience, what were its effects, and what were the main reasons for its removal? “ZLOvenija” emerged at the end of October 2015 as a network of publicly published and carefully selected hate-speech statements from Facebook users, coupled with their names, surnames and visual images. The portal attracted a considerable amount of publicity, but existed only for a short time. One of the reasons for its removal seems to be the assaults and personal attacks on its authors and other sympathisers.

Keywords: “ZLOvenija”, web intervention, migrant crisis, hate-speech, social media

Povzetek

Pogovor je prva sistematična in poglobljena ponazoritev spletne intervencije ZLOvenija, in sicer skozi perspektivo samega snovalca in idejnega pobudnika, ki je s pomočjo digitalnih omrežij na svojstven način želel opozoriti na nedopustnost razpihovanja sovraštva ob prehajanju migrantov skozi slovensko ozemlje. V intervjuju z avtorjem ZLOvenije je pozornost usmerjena na tri širše sklope vprašanj: 1. Kakšne so bile spodbude za nastanek portala, v kakšnih formatih se je razvijal in kaj je bil njegov primarni cilj? 2. Kakšni so bili odzivi različnih javnosti na sam portal in kakšne prakse so prevladovale med samimi udeleženci/prebivalci ZLOvenije? 3. Kakšne transformacije je doživel sam portal, kakšne učinke je izzval in kakšni so bili ključni razlogi za njegov umik? ZLOvenija je nastala konec oktobra 2015 kot spletišče že objavljenih, a iz odprtih profilov med uporabniki in uporabnicami omrežja Facebook sistematično izbranih sovražnih izjav do tujcev, skupaj z njihovimi imeni, priimki ter dodanimi vizualnimi podobami. Portal je naglo dosegel visoko publiciteto, deloval pa je le kratek čas, saj so se vzporedno širile tudi grožnje in napadi na same avtorje in druge simpatizerje ZLOvenije, kar je bil tudi eden od razlogov, ne pa edini, za njen umik.

Ključne besede: ZLOvenija, spletna intervencija, begunska kriza, sovražni govor, družbena omrežja

Pogovor bi uvodoma začela s tem, kako je ZLOvenija prišla do mene: jeseni 2015 sem prejela vašo elektronsko pošto, v kateri ste se razkrili kot »zloglasnik« avtor iniciative, ki takrat ni več delovala. In kolikor vem, vam je anonimnost uspelo ohraniti do danes. Kljub temu je splošna javnost ZLOvenijo sprejela ne kot idejo posameznika, ampak kot delo kolektiva. Zato me zanima, kaj bova naredila danes?¹ Ostaja idejni avtor še naprej anonimen?

Ja, mislim, da naj bi tako ostalo še naprej. Zdi se mi, da nimam potrebe po razkritju.

Če greva na začetek in sam kontekst iniciative, kako bi sploh opredelili ZLOvenijo? Za kaj je šlo: za projekt, pobudo, upor? Kako bi jo opisali?

Kot neko intervencijo. Pravzaprav kot nekakšen vzklík oziroma opozorilo na položaj, ki je nastal, ko je bil splet zaradi begunske krize poln sovraštva. ZLOvenija ni bila zastavljena kot širši projekt, bila je precej spontana, nepripravljena, prej »napol« šala.

Je torej imela več obrazov?

Zagotovo. Opazili smo, kaj se dogaja, in vsakdo si je mislil: »Fak, kako je grozno.« Poskušal sem čim bolj plastično prikazati nasprotja med izjavami in avtorji samih izjav. Kot neka vizualna intervencija, ki ti da misliti na nekaj, na kar v nekem drugem kontekstu morda ne bi niti pomislil. Če pa vidiš sliko skupaj s citatom oziroma v družbi drugih citatov, doživiš to na čisto drugačen način, kot ponavadi to počnemo na internetu, ko samo »preletimo« zaslon.

Kaj pa je bilo neposredni povod zanjo oziroma v kakšnih okoliščinah je nastala?

Mislím, da je bil objavljen prispevek Borisa Vezjaka na njegovem blogu, kjer je zbral izjave na eni fotografiji, a so bile zgolj izrezane iz Facebooka, kar me je napeljalo na misel, da bi bilo veliko bolje, če bi se izjave povezale še z avtorji teh fotografij. Rad se poigravam z internetnimi viralnimi fenomeni,² imam nekaj znanja in poskušam razumeti, kako te zadeve delujejo. Vedel sem, da je tega verjetno veliko, a šele pozneje sem ugotovil, da je teh izjav res neznansko veliko. Ko sem se odločal za samo formo, smo šli čez nekaj iteracij, kakšna bi morala biti takšna podoba in posamezna objava. Konkretno: da je citat vedno na dnu in da je slika osebe postavljena čez celo stran. Na začetku je bilo v naslovu objave zapisano tudi ime avtorja izjave brez priimka in podatek, od kod prihaja, ker ga s tem še bolj podkrepíš, poosebiš, a smo pozneje to opustili. A to je bila neka osnovna forma.

¹ Pogovor je potekal 15. marca 2016 v prostorih Fakultete za družbene vede.

² Gre za spletne vsebine (ponavadi so to slike, videi, besedila ali spletne strani), ki jih zaradi komične, estetske, izvirne ali kontroverzne vrednosti uporabniki spleta širijo prek svojih komunikacijskih kanalov (podobno kot virus).

Kaj pa ime? Zdi se mi, da ste z njim zadeli žebljico na glavico. Je to vaša pogruntavščina ali ste si ga sposodili iz kakšne druge akcije?

Mislím, da je bil prej objavljen prispevek na portalu Danes je nov dan,³ kjer je bil izraz že uporabljen v kontekstu referendumá glede pravic istospolnih parov. A tudi glede imena smo premišljevali, kaj bi bilo najbolj primerno, kaj bi se zdelo oprijemljivo. Tako je tudi logo, ki sem ga naredil, šel skozi nekaj iteracij, pri čemer mi je pomagal tudi kolega: Triglav in oči skupaj ustvarijo takoj neki sovražni obraz. Zdi se mi, da je dobro izpadlo.

Če pogledava tehnično: intervencija je digitalna, oblikovana na specifični infrastrukturi. Kaj to konkretno pomeni? Kaj moramo znati in kakšne predispozicije potrebujejo uporabniki, da se lotijo česa podobnega?

Tehničnih predispozicij pravzaprav ni. Gre za platformo Tumblr, ki je osnovna blogarska platforma. Ima sicer neke omejitve in je primarno narejena predvsem za bloganje fotografij, a kar se tehničnih predznanj tiče, tu ni nobene umetnosti. Ni ti treba postavljati spletne strani, saj vse gostuje pri njih, poskrbijo tudi za podobo. Ti samo klikaš, izbereš si temo, velikost pisave. Skratka, kar zadeva platformo, je zelo preprosto. Jaz sem sicer po svoje naredil določene stvari, ker imam neka znanja. A pomembnejša je ideja kot pa sama platforma.

Ampak nadgradnje so vseeno bile?

Ja, nekaj truda je bilo treba vložiti v kategorizacijo, potem v dodajanje pisem bralcev in v manifest, a to sem minimalno naredil sam. Sicer nisem programer, vendar je precej preprosto. Bi pa zadeva lahko živela tudi drugje, na Twitterju ali Facebooku ali kakšni drugi podobni platformi. Tumblr se nam je takrat zdel najprimernejši in ker imam še nekaj drugih Tumblrjev, za povsem druge stvari, sem nekako avtomatično izbral to platformo. Tumblr je sicer preprosta najstniška platforma. Znan je po tem, da ga uporabljajo predvsem najstnice za objavlanje fotografij, ki jih najdejo na spletu. To je ena uporabniška skupina. Druga kategorija rabe pa spada bolj v internetno kulturo, kjer se objavljajo razni spletni memeti, kar pomeni, da ni resna blogerska platforma, saj je poudarek na vizualnih vsebinah.

In to je bilo v primeru ZLOvenije ključno.

Tako je. Predvsem pa je zelo hitra. Naložiš fotografijo in klikneš objavo. Niti naslova ti ni treba napisati. Je zelo direktna.

³ Podrobnejše besedilo je dostopno na: <http://agrumen.danesjenovdan.si>.

Je ZLOvenija torej projekt »naredi sam«,⁴ ki je šele pozneje prerasel v kolektivno akcijo?

Recimo. DIY z vložkom ožjih prijateljev, ki sem jih spraševal za pomoč pri člankih in konkretne nasvete: katero ime bi bilo boljše, kateri logotip, kakšna oblika. Pozneje se je na spletu angažiralo precej posameznikov, ki so sproti opozarjali in mi pošiljali objave, ki so jih sami našli. Tako sem sam pravzaprav zgolj kuriral in presojal, katere so ustrezne. Kajti Tumblr ti omogoča, da sugeriraš, da pošlješ fotografijo, prosiš za objavo. Vse je na nadzorni plošči. Ti samo poklikaš, kaj lahko gre v objavo in kaj ne. Ljudje so potem vsak dan pošiljali izjave in mi smo samo filtrirali med tistimi, ki so se nam zdele res primerne. Stvar je torej imela učinek »množičenja« [*crowdsourcing*, op. a.]. Se pravi, ljudje so sami iskali in opozarjali na objave.

Se pravi, da se je iz neke ožje pobude z določenim namenom in specifičnim impulzom generirala »internetna javnost«, ki je pomagala k reprodukciji ZLOvenije?

Tako, ja. Nekakšen učinek skupnosti, kar je zame ena najboljših lastnosti interneta. Sicer je lahko tudi nevaren. Ampak, ko je usmerjen v pravo smer, je lahko zelo dober in učinkovit.

Kaj pa je bil potemtakem njen cilj, kakšna intenca je (za)gnala ZLOvenijo?

Predvsem sem si želel, da se stvar razširi in doseže čim več ljudi. Da se čim bolj plastično opozori na problematiko sovražnega govora. Seveda pa je močno gibalo tudi občutek zadovoljstva, ko se vsebina, ki jo sproduciraš, razširi po spletu. Pač, poskušaš narediti čim boljše šalo, ki se potem širi, če pa ima še neki pomen, toliko bolje. V tem primeru sem mi je zdelo toliko bolje, da ima ozaveščevalni, družbeno koristen naboj.

Kdaj se torej »rodi« ZLOvenija in kako se na njeno rojstvo odzovejo mediji?

Bilo je na sredo, konec oktobra, kdo se je odzval prvi, se natančno ne spomnim. Na začetku se je razširilo po Twitterju, potem po Facebooku, zatem pa so zagrabili še mediji. Ne vem, če ni bilo celo *Delo* prvo. Na Twitterju sem dejansko tvitnil kar sam, poslal sem tudi blogerju Hadu, ker sem predvideval, da se bo njemu zdelo kul, in je res takoj objavil, pravzaprav še preden sem v Twitter poslal sam. Nekaj dni zatem, ko se je začel lov na avtorja, sem svoj izvirni tvit izbrisal. Zato so tudi Hada obtoževali, ker je bil pravzaprav prvi, saj mojega tvita ni bilo več. Tako so sklepali, da je Had avtor, in pozneje se je moral braniti, saj ni hotel razkriti, kdo sem. To je bil začetek. Mislim, da je zatem *Delo* pograbilo s kolumno, katere avtorica je bila zopet deležna obtožb.

⁴ Gre za izpeljanko iz angleške kratice D. I. Y., ki pomeni *Do it yourself*.

Torej, kdorkoli je deloval kot posrednik, je bil avtomatično sprejet kot avtor?

Vsaj tako se je zdelo na začetku, pa tudi pozneje, ko sem sam dobival različne grožnje. Meni so denimo grozili, misleč da sem skrbnik Facebook skupine »Proti sovražnemu govoru!«, in mi prek Tumblerja pošiljali zasebna sporočila: »Vemo, kdo si, pričakali te bomo.« To je bilo precej srhljivo. Tudi Delovi novinarki so objavili njen domači naslov na spletu.

Posamezniki, s katerimi osebno niti niste imeli stikov, so bili ogroženi?

To je bil tudi eden od razlogov, da smo zadevo zaprli, ker je šlo preprosto pre-daleč. Pa tudi nekaj razočaranja je bilo nad samim odzivom nekaterih mnenjskih voditeljev. Pričakoval bi, da bi drugače, malo bolj trezno gledali na vse to. Ne bom rekel racionalno, ker mogoče je bil ravno to problem, da so mnogi izključno racionalizirali in označili idejo kot napako. Ampak želel bi si, da bi videli mogoče malo širše.

Kaj pa tematsko, kakšni so bili okviri medijskega poročanja o ZLOveniji? Ton, način poročanja?

Večji mediji, ki so pisali zgodbo, so bili večinoma pozitivni, nekoliko bolj naklonjeni. Nihče ni zares kritiziral, temveč so raje izjavili: »Aha, ZLOvenija nastavlja ogledalo.« Razumeli so koncept, to je bilo v redu. Proti so bili posamezni kolumnisti. Prijetno me je presenetila konservativna lista na nekem desničarskem portalu, kjer so objavili precej naklonjeno objavo, refleksijo na to temo. To se mi je zdelo nekako še najpomembnejše, da so se ljudje na desni nekoliko zamislili.

Kaj pa televizija? Ste dobili povabilo na kakšen pogovor?

Dobil sem povabilo na intervju za *Delo*, televizije ni bilo, bila pa je novica na televiziji in mislim, da na *Studio City*, kjer je bil tudi grafit: »I feel ZLOvenija.« Zdi se mi, da je bilo pri 24ur na hitro omenjeno, še posebej v kontekstu nalepk, ki so se začele pojavljati po Ljubljani.

Kako pa je učinkovala ta intervencija v fizičnem prostoru? Morda veste, od kod je prišla?

Mislim, da je bil to ključni moment te akcije, ko je šla zadeva *off-line*, in to popolnoma brez moje, naše vednosti. Še zdaj ne vem, kdo je avtor tistih nalepk. A zdi se mi, da je takrat več ljudi začelo opozarjati na ZLOvenijo, torej že skorajda en teden po tem, ko je bila zadeva na spletu. Takrat je potem vse eksplodiralo. Tudi mediji so začeli pisati, več sovraštva je bilo potem usmerjenega proti meni oziroma avtorjem oziroma proti samemu konceptu ZLOvenije, češ, zdaj pa dobesedno lepimo te ljudi na sramotilne stebre.

Nista se pa nikoli soočili ti dve skupini oziroma ne veste drug za drugega?

Ne. Ne vem. Samo domnevam, kdo bi lahko bil, nekateri, ki sem jih vprašal, pa so zanikali. Po eni strani se mi tako zdi tudi bolje. Ko sem videl, kar so mi prijatelji pošiljali: »Glej, kaj se dogaja!«, je sicer moj prvi občutek bil: »Fak, kam to pelje.« Bilo je kar malo strašljivo. Vendar potem, ko sem prespal in še malo razmišljal, se mi je zdelo, da ni s tem nič narobe. Da je v resnici kvečjemu pripomoglo k opaznosti celotne akcije in okrepilo osnovno sporočilo, ki sem ga želel podati.

Kaj se, vse dokler napisi niso bili nalepljeni v fizičnem prostoru, mnogim ni zdelo nič spornega? Kako bi to komentirali?

Ja, to me pravzaprav preseneča. Dejansko je na enem stebru na ulici verjetno manj ljudi videlo tisto osebo kot pa na internetu, ko so objavo vsi zaznali in se zgražali. Ampak šele s tem, ko je bila nalepljena v fizičnem svetu, takrat jih je zares zmotilo. Na spletu jih ni, ker je pač digitalno, čeprav tam tudi ostane. Ko je enkrat na spletu, je za vedno tam. Definitivno je na internetu tudi večji doseg kot pa na kakšni avtobusni postaji.

Se pravi, da vas je ta prenos iz digitalnega v fizični prostor presenetil, niste na kaj podobnega vnaprej pomislili?

Ne. Sploh nisem pomislil, da bi se to lahko zgodilo. Potem, ko se je, me je presenetilo. Presenetil me je sam odziv javnosti na fizične nalepke in precej mi je dalo misliti.

Časovno je bila intervencija skoncentrirana zgolj na teden, deset dni. Kaj je to pomenilo konkretno, kako so se odvijali tisti dnevi? Je bilo sploh kaj spanja?

Ni bilo tako drastično. Bilo je veliko osveževanja, pritiskanja na tipko »F5«, čakanja na nova sporočila, pa preverjanja, kaj se govori o *hashtagu*⁵ ZLOvenija. Mislim, da je šla stvar gor v četrtek ali celo v petek in delovala do naslednjega četrтка oz. srede. V ponedeljek po vikendu so prišle nalepke. Kmalu zatem smo ugasnili.

Že?

Ja, ker je pač eksplodiralo.

Skratka, zelo kratek čas. Pa poglejva še z druge plati. Gre za platformo, ki gradi na povezanosti v družbenem mediju in na vsebinah, ki jih generirajo uporabniki sami. Se pravi, mogoča ocena se glasi: če ne ni bilo sovražnih objav, tudi ZLOvenije ne bi bilo. Oziroma še huje: brez begunske krize

⁵ Gre za standardiziran način označevanja spletnih vsebin na družbenih omrežjih, ki so tematsko povezane ali sorodne (npr. #Zlovenija).

ZLOvenije ne bi imeli. Je bil torej ta kontekst potreben, da je sploh nastala?

Ja, mislim da. Bili so begunci, lahko pa bi bilo tudi kaj drugega. Moral pa je biti zunanji dejavnik, da je prišlo sovražstvo na plan, da se je manifestiralo tako, kot se je. Predvsem, da je bila tako enormna količina in da so ga izražali povprečni ljudje. Če greš danes na splet iskat sovražne izjave, jih boš z lahkoto našel, ne boš pa jih našel v takšnih količinah kot takrat, ko je nastala panika okoli begunske krize.

Za kakšne številke je dejansko šlo? Koliko je bilo teh objav in še pomembnejše, kako ste jih sploh selekcionirali? Kakšna so bila merila, da se objava naseli v portal?

Objav je bilo veliko. Gledali smo različne novičarske Facebook strani. Pogledal si novico o beguncih in komentarje. Takoj si našel nešteto stvari. Zanimivo je, da se ljudje na Facebooku z imenom in priimkom obnašajo tako rekoč enako, kot recimo na komentarjih na 24ur.com in drugih portalih, za katere vsi vemo, da so precej primitivni, ampak so anonimni. Očitno se je to preselilo tudi na Facebook. To je bil en vir objav. Drugi vir so bile Facebook skupine oziroma Facebook strani, ki so bile vzpostavljene prav z namenom spodbujanja panike oziroma nasprotovanju beguncem. Na profilu »Slovenija, zavaruj meje« je bilo neznansko veliko tega. Izhodiščni kriterij je bil, da je izjava javna, torej ne objava od prijatelja, iz katere potem narediš posnetek zaslona, ampak da je že objavljena na eni od javnih strani. Drugi kriterij je bil, da je čim bolj šokantna, da je eksplicitna v svojem grozodejstvu: eksplicitno govori o Hitlerju, o nacizmu, zažiganju, pobijanju, klanju in tako naprej. Tretje, kar sem upošteval, je običajnost slik. Se pravi, da so to čim bolj vsakdanji ljudje. Namreč, nismo vedno vzeli samo profilne slike, temveč smo pobrskali po profilih, seveda le tisto, kar je bilo javno dostopno. Večina teh ljudi ima namreč odprte profile. Tako smo poskušali narediti čim večji kontrast med fotografijo in citatom. Bolj grozovit citat in bolj običajna oziroma lepa fotografija. Zdi se mi, da je to tudi imelo največji učinek. Našlo se je nešteto slik oziroma izjav ljudi, ki so očitno nacisti oziroma simpatizirajo s simboliko, ampak tovrstnih niti nismo želeli objavljati, kar pač ne bi imelo tolikšnega učinka. Ni tako šokantno, kot če neka mamica govori, da je treba utopiti begunce.

Je bil takšen format selekcije določen že od vsega začetka ali se je glede na objave modificiral?

Ne, mislim, da je oblika nekako držala od začetka. Tudi s prvim naborom fotografij sem iskal prav to. Na začetku smo, kot sem že omenil, poleg objave dodali še imena in kraj. Pravzaprav pa mi je najbolj žal to, da nismo pripeli še samih povezav na objave na Facebooku. Na začetku smo pri nekaj primerih to sicer naredili, a je bilo preveč zamudno. Ne vem, nekako je odpadlo. Tega mi je zelo žal, da nismo vzdržali te taktike do konca, ker bi imelo potem še večjo težo, saj so nekateri nasprotniki govorili, da so izjave zmanipulirane, pa da gre za fotomontažo itd.

Ni pa bilo več povezav na profile, da bi to potrdili?

Tako je. Da bi iskal načrtno povezave za nazaj, bi potrebovali preveč časa. Tako smo povezave potem začeli spuščati.

O kakšnem bazenu izjav torej približno govoriva, številčno?

Trije smo jih iskali ves dan in vsak jih je naštel lahko deset, petnajst, morda dvajset, nismo pa nujno vseh tudi objavili. Bilo jih je tudi trideset, štirideset na dan, lahko bi jih bilo več. Na začetku smo imeli več bazena, ker si lahko gledal za nazaj. Potem, ko si tiste objavil, si moral čakati na nove. A vsak dan so prihajale nove stvari, čedalje več. Ljudje pa so se morda tudi malo samoopozarjali: »Ej, pazi, da ne boš na ZLOveniji.« Vendar večinoma takrat še niti niso toliko opazili, dokler ni res prišlo do tiste eskalacije. Tako da ja, reciva trideset na dan, čeprav je izjav bilo tudi več. Morda se nam nekatere niso zdele dovolj sovražne oz. »primerne«.

To je tudi moje naslednje vprašanje: V kakšnem odnosu so objave v ZLOveniji s sovražnim govorom?

Natančne, pravne definicije sovražnega govora ne poznam in domnevam, da je tu mogoča širša razprava, a zame osebno to je sovražni govor. Pričakoval bi, da so izjave, ki smo jih izbrali, tako očitno sovražne, da nihče ne bi mogel dvomiti, da niso. Ker se je res, kot sem prej poudaril, eksplicitno govorilo o pobijanju, klanju in tako naprej. Dobili smo sicer tudi kakšna sporočila: »Ej, to pa mogoče ni tako sovražno.« Objavljeno smo imeli recimo neko punco, ki piše: »Joj, ti begunci, saj nas bodo žive požrli.« Nekdo je napisal, da to pa ni zares sovražni govor, da dekle samo izraža »neracionalni strah«. Tako da, ja, nekatere objave morda res niso bile eksplicitno sovražne. S stopnjevanjem akcije in čedalje večjo pozornostjo, ki jo je doživljala, smo bolj začeli paziti na to, kaj se objavlja. Ampak definitivno gre za sovražni govor.

Kako bi opisali prebivalce ZLOvenije? Kaj imajo skupnega, imajo kakšen »jasen« profil?

Težko bi jih opisal. Po eni strani smo se trudili zajeti čim širši spekter, od mladih do starih, žensk in moških. Zdi se mi, da so bili bolj prebivalci ruralnih območij Slovenije, nagnjeni v desno, mogoče malo bolj verni. Morda nižji srednji sloj prebivalstva, ki ga družijo predvsem nekakšen strah, da bo ogrožen še ta skromen način življenja, ki ga pač imajo.

Je bilo med njimi zaznati splošno nezadovoljstvo?

Ja, po mojem mnenju je to nezadovoljstvo glede lastnega družbenega položaja, ki se potem pač manifestira skozi napad na neko tretjo osebo. Oziroma na neki tuji element, zunanji dejavnik, skozi katerega laže usmeriš svojo jezo, jo lahko artikuliraš. Pač rečeš, da boš to zažgal in bo potem mir. Soočiti se s svojim družbenim statusom je pa precej bolj kompleksno in težje.

In kakšna je njihova vizija družbe? Kakšna bi morala biti Slovenija za te, ki so pristali v ZLOveniji?

Ne bom rekel, da imajo težnje po neki veliki beli Sloveniji. Predvsem se mi zdi, da to bolj izhaja iz socialne stiske. Nimajo odkrito razdelane fašistične ideologije in mnenj, temveč je to odraz nekega položaja, družbenega in širšega, v katerem se nahajajo.

Se pravi družbena deprivilegiranaost, socialna odmaknjenost, revščina? Občutek nemoči, da se stvari dogajajo nekje zunaj?

In potem ta impulz, češ, država skrbi za begunce, za nas pa niso poskrbeli, pa smo državljani Slovenije. Krivica. Da se jim dogaja krivica. Tega sentimenta je bilo veliko zaznati.

Kaj pa starost in spol prebivalcev ZLOvenije?

Starost je bila precej raznolika, morda malo starejši ljudje, tam nad štirideset, recimo. Predvsem tisti, ki se ne zavedajo toliko, da imajo zares odprte profile in kaj to sploh pomeni. In malo več moških kot žensk.

Reakcije na ZLOvenijo niso bile samo medijske ali pa spletne, odzvali so se tudi avtorji sami. Kakšni so bili njihovi odzivi in kako ste vi reagirali nanje? Ste jih sploh pričakovali?

Ne bom rekel, da nismo pričakovali. Vedeli smo, da bo marsikoga zmotilo, če bo videl sebe gori. Zato tudi anonimnost.

Kot samozaščita?

Ja. Portal je bil ustvarjen v sklopu platforme, kjer te ne morejo izslediti. Tudi iskanje IP-jev in naslovov ne pomaga, ker ne moreš vedeti, kdo stoji za tem. Ne moreš niti do maila oziroma zelo, zelo težko. Saj so poskušali, kolikor smo opazili. Obenem smo pustili odprto možnost pošiljanja zasebnih sporočil. To je bil eno-smerni kanal, kjer se je pojavljalo veliko tega. Potem smo uvedli nov mehanizem: objavili smo poziv, kako se (samo)odstraniš, če se najdeš na ZLOveniji – moraš se javno opravičiti na svojem Facebook profilu in poslati posnetek objave oziroma povezavo do javnega opravičila.

In to je bila vstopnica za samoizbris?

Tako je. Vendar tega ni naredil nihče, čeprav smo možnost objavili že drugi ali tretji dan. Nanjo ni bilo odziva oziroma so bili ti sovražni, češ, kaj se pa greste, da se moram zdaj jaz opravičevati, in tako naprej. Veliko, ogromno pa je bilo izjav podpore. Tudi pisma bralcev smo objavljali, sicer ne vseh, ker so bila nekatera tako primitivna ali do te mere neumestna, da jih preprosto nismo želeli objavljati. Pridržali smo si to pravico in poskušali zajeti kar se da uravnoteženo plat, se pravi izraze podpore in sovraštva. Pozneje, predzadnji ali celo zadnji dan, smo vključili

drugo opcijo opravičila, ki je bila mogoče bolj prijazna: avtorje, ki so se znašli na portalu, smo pozvali, naj pošljejo svojo obrazložitev, zakaj nočejo biti več na portalu. Glede na to, da so bile njihove izjave javne in če na Facebooku stojijo za njimi s svojim imenom in priimkom, sliko in povezavo do slik svojih otrok, zakaj potem, če jih postavimo v kontekst ZLOvenije, nočejo več biti zraven? Na podlagi tega poziva je bil odziv precej boljši. Kot da bi ljudem dali možnost katarze, neko možnost spovednice. Da se ne čutijo pod pritiskom, da se morajo javno opravičevati, ampak da zgolj napišejo, zakaj so se zmotili, zakaj za svojo izjavo ne stojijo več. Sicer je bilo seveda še vedno nekaj takih, »fuck off, ne bomo se opravičevali«, medtem ko se je pri drugih jasno videlo, da so se dejansko zamislili, da jim je bilo zares iskreno žal. Zapisali so prav to, o čemer sva prej govorila, da jih je strah za svojo družino, da jih je strah za svojo situacijo, da se zavedajo, da je to, kar so zapisali, iracionalno. Da ne želijo nikomur nič slabega. Da niso takšni, kakor jih izjava prikazuje.

Katerih odzivov je bilo največ?

Ja teh, skesanih.

In hkrati tudi prizadetih?

Tako je, in tovrstne smo tudi vse objavili. Še danes so gor. Zbrisali smo le njihova imena. Zagotovo se niso čisto vsi oglasili, bili pa smo zelo presenečeni nad odzivom. To je bil res eden najboljših občutkov v življenju, ko so začela prihajati pisma skesanosti. Ta poziv smo namreč objavili ravno na dan, ko je bilo največ medijske pozornosti, največ obiska, največ buma. Seveda nismo pričakovali takšnega odziva, sploh glede na skromen odziv na prejšnji poziv, ko se je bilo treba opravičiti in ni nihče ničesar poslal. Ampak tokrat se je kar valilo. Res si lahko videl, da je ljudem hudo. Zasmilili so me mi.

Ali kot bi rekli s pomočjo znane risanke, ponudili ste pojočo travico: »Pihni vanjo in če bo zaigrala ...« Vas je tak odziv presenetil?

Ja, zelo. Kar je bil še dodaten razlog, da smo stvar umaknili, ker smo videli, da je ljudem res žal in da je učinek dosežen. Če bi vlekli še naprej, bi to razvodenelo. Oziroma niti ne bi bilo prav, da bi igrali neko avtoriteto, da bi mi presojali, kdo je skesan in kdo ni. Hoteli smo jim le dati možnost. Mnogi so nas pozneje pozivali, naj bo ZLOvenija vseskozi odprta, naj deluje kot »pes čuvaj« in naj nenehno objavljamo ljudi. Naj vseskozi ostane tudi mehanizem, kjer se mora človek pokesati in se ga potem lahko izbriše. A ne bi se mi zdelo prav. Kdo sem zdaj jaz, da bi se to šel? Kdo mi daje avtoriteto? In verjetno niti na dolgi rok ne bi dosegli takšnega učinka, kot smo ga s tem, ko se je tako rekoč na vrhuncu vse zaprlo.

Kaj pa odzivi političnih elit, vas je posebej podprla kakšna politična stran-ka ali nasprotno, diskreditirala?

Ja, mislim, da ni bilo nekega odziva politike. Morda je kak politik kaj tvtinil ali

podprl ali komentiral. Ampak kakšnih javnih odzivov ni bilo. Mi smo si najbolj želeli, ne samo zaradi ZLOvenije, ampak zaradi vsega, kar se je dogajalo, da bi se odzval predsednik države oz. parlament, to smo potem tudi napisali v tistem manifestu, da bi malo pomiril te strasti. Ker se nam je zdelo, da če kdo, ima predsednik države to vlogo.

In se je?

In se ni. Celo potem, ko ga je parlament pozval k izjavi o širjenju sovražnega govora, je bila njegova pozicija tako medla in tako prozorna, da smo bili res razočarani. Zelo slabo.

Kaj pa nevladniki oziroma civilne pobude, se spomnite kakšnih pisem podpore? Je bilo tukaj drugače ali so bile reakcije podobno medle?

Čisto natančno se ne spomnim, da bi nas podprla katerakoli organizacija. Vem, da sem zasledil predstavnike kakšnih organizacij tвитati ali javno podpreti, da pa bi kdo javno objavil obvestilo, neko izjavo, tega se ne spomnim. Je pa bilo nekaj podpore posameznih predstavnikov.

Posameznih oseb?

Prijateljica mi je rekla, da je bila zadeva celo omenjena na evropski ravni, konkretno v European Agency for Fundamental Rights. Mislim, da je to nevladna organizacija. Ko je bilo vsega že konec, naj bi ZLOvenijo tudi predstavili Evropski komisiji kot primer boja proti sovražnemu govoru. Tako da, to se mi je zdelo super.

Da je pljusnilo čez naše meje?

Mislim, saj je pljusnilo onkraj tudi drugače. Kmalu je naši sledila hrvaška različica ZLOvenije – Lijepa naša,⁶ kakor so jo imenovali. Pravzaprav so skopirali koncept. Tumblr, popolnoma ista forma, vse enako. S podobno rednimi objavami in bilo je tudi nekaj medijskega odziva, zgražanja. Začeli so dva, tri dni po našem zagonu, a mislim, da so tudi sami potem zaprli, vendar malo pozneje. Niso pa doživeli toliko odziva kot pri nas.

Pa ste sploh imeli kakšno verzijo ZLOvenije v tujem jeziku?

Ne, bila je izključno v slovenščini.

Tretja ciljna skupina, ki je nisva omenila, so begunci sami. Ste dobili z njihove strani ali pa s strani nekoga, ki je prostovoljno skrbel za begunce, kakšen odziv?

Ne. Prijatelji, ki so v krizi pomagali prostovoljno, so mi izrazili podporo. To definitivno. Prav od beguncev pa ne. Dvomim, da je to seglo do njih. Pa upam, da tega

⁶ Dostopno na: <http://lijepanasa.tumblr.com/>.

sploh niso videli. Kar je pravzaprav ironično, da so ravno oni kot žrtve neki odtujeni oziroma abstraktni dejavnik, ki je povzročil refleksijo med nami, med državljani Slovenije. Čeprav je problem zares drugje. V našem odnosu do njih.

Nekaj groženj, ki so jih doživljali z ZLOvenijo povsem nepovezani akterji, sva že omenila. Kaj pa vi osebno? Ste morali iskati kakšno pravno pomoč, se kam zateči zaradi ZLOvenije?

Ja, pravni nasvet smo poiskali glede avtorskih pravic in tega. Sicer je bil precej dvomljiv, ni bilo povsem eksplicitno. Zadeva je namreč precej kompleksna, kot nam je razložil pravnik. Tudi v javnosti se je debatiralo, ali je to pravno sporno ali ne. Načeloma nam je bilo rečeno, da ni, in glede tega smo bili malo bolj pomirjeni. Čeprav sem potem sam bral, da je mogoče pravno sporno, ker se podatki obdeležujejo. Se pravi, da niso samo objavljeni, temveč so bili dejansko zmanipulirani. Slika je bila dodana citatu. Vendar mislim, da je potem tudi Nataša Pirc Musar in še nekdo javno objavil, da dejansko ni sporno. Zdela pa se mi je precej siva cona. Glede tega, da bi me našli in grozili, pa sem ostal dokaj samozavesten, saj bi bilo zelo težko. Čeprav so se pogovarjali, kako prek sledenja IPjev in teh zadev dostopiti do avtorja, a sem vedel, da tega ne morejo narediti. Razen če bi policija Tumblrju rekla, da mora posredovati.

Zaradi kakšnih kršitev?

Tako, ja. Nekako sem upal, da se to ne bo zgodilo. Zdelo se mi je bolj malo verjetno. Oziroma tudi če bi slovenska policija od Tumblrja to zahtevala, dvomim, da bi Tumblr temu ugodil oziroma bi verjetno precej dolgo trajalo. Ko so grozili drugim ljudem in ko sem dobival sporočila, naslovljena na druge, mi je bilo seveda hudo zanje. Še najbolj me je prestrašilo, ko sem zasledil objavo na 4chanu⁷. To je nekakšno spletno podzemlje. Tam imajo svoj forum in del tega foruma je namenjen tudi kritiziranju, kar sami imenujejo Vojska družbene pravičnosti. Kratica je SJW (Social Justice Warriors). V osnovi je spletna oznaka za ljudi, ki se borijo za socialne pravice na spletu. A to je žaljivka, češ, da so takšni ljudje pretenciozni, da so odveč, da so slabiči, itd. Del foruma je namenjen tovrstnim objavam in žaljenju teh ljudi oziroma takšnih objav. In tam so slovenski uporabniki predstavljali ZLOvenijo, češ, poglejte, kaj se gredo naši »social justice warriors«. Bilo je precej mednarodne podpore – dajmo jih izslediti, fizično pretepsti itd. No, pri tem mi je bilo še najbolj neprijetno, ker se mi je zdelo, da morda lahko zares neka mednarodna hekerska scena pride do tega. Ker slovenski desničarji me niso toliko skrbeli.

Pritisk od zunaj se je zdel bolj realen?

Ja, to se mi je zdelo najbolj grozljivo, ta nekakšna podzemna hekerska spletna sfera.

⁷ Gre za konkretno ime spletne strani oziroma skupnosti, ki deluje na omenjenem spletnem forumu.

Se pravi, da so tovrstne intervencije lahko tudi tvegane. Kako se torej obvarovati? Kje tičijo nevarnosti in kako se zavarovati pred njimi?

Ne vem. Trenutno nimam jasnega odgovora. Ker po eni strani sem precej razmišljal, da bi se tudi javno izpostavil že med samo akcijo. Se mi zdi, da bi to bila morda rešitev, ker bi s tem preusmeril pozornost nase, stran od drugih. In če bi se potem meni kaj zgodilo, potem bi bilo res sporno. Obenem imam občutek, da ljudje vseeno niso tako nasilni, da bi dejansko res kdo kaj naredil. Morda bi mi kdo vrgel kamen v šipo. Seveda tudi tega ne bi hotel. Ampak zdelo se mi je, da ni kakšne prave nevarnosti. Čeprav, po drugi strani, najbrž ni dobro tvegati. Kako se opremiti proti temu, nimam nekega jasnega odgovora. Internet omogoča neko stopnjo anonimnosti in pri takih situacijah se jo spleta izkoristiti. Zdaj, ali je to prav ali narobe? Mnogi so to ocenili kot problematično. Češ, vi izpostavljate ljudi, ne poveste pa, kdo ste. Če bi bil izpostavljen z imenom in priimkom ali pa če bi bila to kakšna organizacija, bi zadeva morda imela neko večjo težo, bolj legitimno.

Kaj pa vaše domače okolje? Je bilo tozadevno kolegialno in podporno? Ali ste doživeli na tej ravni kakšen drug obraz, mogoče strah?

Ne, mislim, da ne. Nisem srečal še nikogar, ki bi imel kaj proti načinu oziroma samemu konceptu. Kvečjemu so bili izrazi podpore. Mogoče je to moja družba, ki je tako usmerjena. Marsikomu sem povedal, širšemu krogu pa ne. Pač tisti, ki so vedeli, so me podpirali. Če bi mi ljudje govorili, da raje ne, potem bi si gotovo premislil. Se pravi, nekako je to nastalo skupaj s prijatelji. Razvilo se je iz internetne šale.

Kdaj ste nekako zares začutili, da je čas, da ZLOvenijo umaknete? Kaj je bil prvi impulz, ki je narekoval to smer, in kaj je bil dejansko razlog za umik?

Bil sem že na robu, da bi jo umaknil že nekaj dni pred tem, ko smo jo dejansko umaknili. Ampak smo nekako rekli, dajmo, pustimo še malo. Impulz je bil ta, da je stvar res zelo prerasla s tistimi nalepkami. Pritisk se je vsak dan samo stopnjeval. To je bil eden od razlogov. Pa še ta refleksija, da je mogoče učinek dejansko dosežen. Da bomo morda imeli boljšo zapuščino, če se stvar umakne na vrhuncu, kot pa da razvedeni. In ta sporočila uporabnikov, ki jim je bilo res žal. Razmislek o tem, kakšen učinek je imela njihova objava na ZLOveniji v njihovem življenju. Se pravi, kaj si bodo mislili njihovi bližnji, nadrejeni, njihovi otroci, prijatelji. Oziroma koliko pritiska so morali sami doživeti zaradi tega. Vemo, kako nevarno je lahko spletno nadlegovanje. Tudi ta razmislek je bil eden od dejavnikov.

Kako »slovenska« sploh je ZLOvenija? Zanima me, ali je bil kakršenkoli projekt pred ZLOvenijo, po katerem ste se zgledovali?

Stvar je nastala spontano. Pred tem niti nisem bil pozoren niti nisem vedel za kakšno drugo tako akcijo. Zdi se mi, da je stvar precej univerzalna, ker gre za tako preprost koncept, da se ga je verjetno kdo drug že spomnil. V Braziliji so imeli

podobno akcijo, ki jo je pripravila celo država, in mislim, da v Nemčiji tudi. Na oglasnih panojih, sicer so zameglili obraze in imena, so na podoben način opozarjali na sovražnost. Naša akcija je bila mogoče malo bolj radikalna v tem, da smo jo izpeljali anonimno in da smo izpostavili ljudi z imenom in priimkom ter sliko. Zdi se mi, da je to imelo tudi večji učinek. Drugače pa ja, ne pomnim, da bi pri nas obstajala kakšna druga podobna akcija.

Pa poskusiva pogledati še na eno plat ZLOvenije: če se v njej ne bi pojavili »navadni ljudje«, temveč bi zbirali podobne izjave nekoga, ki ima težo, ali bi morda zaradi tega, ker so to javne figure, bilo kaj drugače?

Ja, to je bil tudi eden od argumentov nasprotnikov. Oziroma marsikdo je tudi pozneje rekel: »Pa daj, naredi tako, a objavi samo te mnenjske voditelje oziroma politike.« Vendar zadeva ni tako preprosta, ker so ljudje v parlamentu ali pa v javnih izjavah previdni, kaj govorijo. Nihče ne bo javno pozval h klanju, temveč bo to zapakiral v bolj premišljen jezik. Ne bom rekel, da politiki, funkcionarji in mnenjski voditelji ne uporabljajo sovražnega govora. Vsekakor ga ne izražajo, ampak ga spodbujajo in ustvarjajo posredno, v svojih izjavah. Spodbujajo strah in strah malega človeka se potem odrazi v izjavi o klanju, požiganju. Če bi se lotil takega projekta, da bi poskušal zbirati in objavljati izjave nekih ljudi s težo, tudi učinek ne bi bil tako dober, ker ne bi bilo take čustvene reakcije na te izjave. Ker so veliko bolj subtilne, ker so veliko bolj dvomne.

Metaforične, zavite.

Tako. In nikoli ne bi bilo takšnega učinka. Ravno pri ZLOveniji sem upal, da ne bo toliko te polemike, ali je to dobro ali ne. Da se bodo ljudje osredotočali na to, kako strašno je to. Ne pa toliko na vprašanje, ali je zdaj to problematično objavljati ali ne. To je bistveno. To je potem še eno glavnih razočaranj: da marsikdo ni bil pozoren na vsebino ZLOvenije, temveč na metodo oziroma na koncept, da objavljamo male ljudi. Premalo ljudi se je vprašalo, kaj ti ljudje govorijo, zakaj govorijo, kakšni so ti ljudje, kaj to povzroča. Ampak samo – a zdaj se bomo pa tako šli, zdaj bomo pa male ljudi izpostavljali? Ja, očitno moramo, če se to dogaja. Tako da, ja. Za politike bi bilo to precej težje narediti.

Kako pa danes gledate na ZLOvenijo, po enoletnem premoru? Kakšno je vaše videnje ZLOvenije s časovne distance?

Ja, zdaj, ko gledam nazaj, se meni osebno zdi super, da je to uspelo. Pa zdi se mi super, da je dejansko imelo neki učinek, predvsem ta opravičila. Z vsakim minulim dnevom je bilo težje najti same izjave, ker so se ljudje začeli samocenzurirati. Dejansko je to oprijemljiv učinek in na to sem zelo ponosen.

Neke pomisleke ste že omenili na začetku, namreč, da ste pričakovali bolj iskreno reakcijo z določenih strani. Je bilo kakšno razočaranje?

Žal mi je mogoče tega, da ne bi še kakšen dan dlje pustil. Morda bi bilo še malo več pozornosti. Žal mi je, da nismo hkrati objavljali povezav do samih objav. Da bi imela malo večjo težo. Ker to je bil eden glavnih argumentov nasprotnikov, zakaj je to narobe. To je ena stvar. Pa nekateri odzivi mnenjskih voditeljev, ki so bili tako vehementno in tako očitno proti. Dobro se mi zdi, da je zdaj ZLOvenija postala neki, ne bom rekel *hashtag*, a je neki izraz za nekaj. Da se uporablja tudi v drugih kontekstih, ne samo na relaciji do begunske krize. Ko ljudje izražajo nezadovoljstvo nad sodržavljani, ki pač niso strpni, se uporabi. Sicer že dolgo nisem pogledal, kaj se dogaja na Twiterju, ampak od časa do časa kdo napiše, da bi bilo treba ZLOvenijo pripeljati nazaj.

Ravno to je moje naslednje vprašanje: Se bo morda reaktivirala?

Upam, da ne. Da ne bo več takšne situacije. Bi si želel. Zdaj, če se bo zgodilo, recimo, da pride nov begunski val in bi se spet dogajalo podobno, dvomim, da bi imelo enak učinek, če bi akcijo ponovili. Mogoče bi nekaj učinka bilo. Nisem pa prepričan. Meni se zdi zelo pomembno, da se vsaj znanstveno zabeleži. Imel sem že pomisleke oziroma razmisleke o tem, da bi zadevo zapeljal kot umetniški projekt. Zdi se mi, da ima lepo naracijo, vključno s temi opravičili, pa vizualno se da opremiti. Mogoče bi to kdaj naredil. A to bi pomenilo, da bi se moral izpostaviti. Po drugi strani pa nisem zares kakšen umetnik. Tako da ne vem, ali bi šel v to. A zdi se mi, da poleg tega družbenega učinka bi se mogoče dalo. Želel bi si, da nekaj ostane od tega. Ker se mi zdi, da so zdaj ljudje morda že malo pozabili. Pa bi mogoče bilo dobro, da se še koga inspirira.

Bi nemara kako modificirali intervencijo?

Mogoče bi se dalo javno izpostaviti. Mogoče bi bilo dobro, da ta koncept prevzame neka organizacija z avtoriteto. Ali vsaj neka nevladna organizacija ali nekdo bolj kompetenten in primeren za vodenje takega orodja.

Bi jo torej posodili?

Ja, seveda. Koncepta si ne lastim. Tako in tako je to odprta stvar. In hvala bogu, da bi se uporabljala.